

De lichenologische najaarsexcursie van 1996 naar Schiermonnikoog (prov. Friesland)

Pieter van den Boom en André Aptroot

The autumn field meeting of 1996 was held on the Waddensea island Schiermonnikoog. 160 lichens and 2 lichenicolous fungi are reported. *Arthopyrenia fraxini* Massal. and *Xanthorhizicola physciae* (Kalchbr.) D.Hawksw. are mentioned for the first time from the Netherlands. Also the weakly or not lichenized species *Exarmidium hemisphericum* (Fries) Aptroot and *Kirschsteiniothelia maritima* (Linder) D.Hawksw. are new for the Netherlands. Dr. P. Diederich is thanked for the identification of lichenicolous fungi.

Inleiding

Deelnemers aan de lichenologische excursies waren André Aptroot, Simon Bakker, Pieter v.d. Boom, Han van Dobben, Aldert Gutter, Henk Hopman, Rita Ketner-Oostra, Marco Roepers, Laurens Sparrius, Aafke Teensma. Sommige deelnemers waren maar een van de twee dagen aanwezig.

Literatuur over lichenen van Schiermonnikoog is nauwelijks voorhanden. In De Wit (1976) worden enkele zeer algemene epifytische soorten genoemd voor het eiland. Slechts één artikel (Brand 1983) geeft een totaal indruk van de lichenflora. In Buxbaumiella is nooit eerder over lichenen van Schiermonnikoog geschreven.

De excursies werden voornamelijk gehouden op het westelijk deel van het eiland. Het oostelijk deel van het eiland bestaat voornamelijk uit kwelder en strand en daar is de kans om lichenen aan te treffen uiterst klein.

Zaterdag 21 september

De eerste dag werd het begin gemaakt in de omgeving van het biologisch station vanwaar de wandelexcursie in de richting van de Kooi duinen ging. In het duingebied vonden we vooral zeer algemene soorten op vlier, duindoorn, *Prunus* en *Sorbus*, maar ook groeide er massaal *Macentina stigonemoides* op vlier. Het is een soort die inmiddels van diverse plaatsen in ons land bekend is (v.d. Boom & Brand 1996), maar die waarschijnlijk vaak over het hoofd is gezien.

Op vierhout werd *Examidium hemisphericum* gevonden, een zwak gelicheniseerde soort die nog niet eerder van Nederland was opgegeven. Op *Betula* en *Sorbus* werd ook een bijzonderheid gevonden, *Arthopyrenium fraxini*, een op *A.punctiformis* gelijkende soort, maar de sporen zijn groter en er zijn pycnidia aanwezig. De tocht ging verder via de Kooiplas naar begraafplaats Vredenhof. Hier troffen we een fraaie populatie *Cladonia humilis* die er terrestrisch groeide maar ook epifytisch op *Pinus* naast de massaal optredende *C.griffithii*. Op een oude *Populus* juist buiten de begraafplaats groeide minimaal ontwikkelde *Parmelia perlata*, een soort die nooit eerder gevonden was op dit eiland. Na de lunch kwamen we bij de bunker (Wasserman) waar we diverse zeer algemene soorten vonden, alleen *Arthonia lapidicola* is een minder algemene soort. Een bemoste open plek in de duinen ten zuidwesten van de bunker leverde een aantal bijzonderheden op. Een onbeschreven *Backdina* en een *Micarea* groeiden er tussen de massaal optredende *Agonimia tristicula*. Het substraat (bot) waarop *Backdia saxenii* en *Lecania sylvestris* hier werden gevonden is weliswaar niet ongevoerd, maar de soorten werden niet eerder voor de Waddeneilanden opgegeven. Op een houten tafelblad op deze plek groeiden o.a. *Lecanora altera*, *Strangospora pinicola* en als meest bijzondere, *Lecanora varia*, een zeer zeldzame soort in ons land. In een naaldbos troffen we een oude Populier met soorten als *Caloplaca obscurella* (fertil) en *Opegrapha ochrochella*, waarvan de meeste kenmerken klopten, maar de K+ rood reactie van de meestal rood berijpte apotheciën ontbrak.

Er bleek ook een kleine collectie *Normandina acroglypta* (= *N. erichsenii*) te zijn verzameld, een nieuwe soort voor de Waddeneilanden.

's Avonds werd nog de zeedijk nabij het biologisch station bekeken. Hier vonden we o.a. op hout *Kirschsteiniothella maritima*, een zwak tot niet gelicheniseerde soort die nog niet eerder voor Nederland was opgegeven.

Zondag 22 september

Om de drukte van het toerisme in het dorp voor te blijven gingen we al vroeg op pad, met als doel de iepen, de oude muren en grafstenen te inspecteren. Op het plein in het centrum van het dorp troffen we

slechts één echt oude boom waarop in totaal 12 soorten groeiden, waaronder *Bacidia rubella* (steriel), *Calicium viride*, *Caloplaca citrina*, *C. flavocirina* en *C. obscurella*. Van de vele overige lepen die we bekeken, zijn alleen vermeldenswaard de epilittische *Caloplaca declivens* en *Phlyctis argena* met roze gallen, die in de literatuur ook wel wordt vermeld als *P. erythrosora* Erichs. Het meest bijzondere van de bakstenen muren was *Porina aenea*, die ook op de bomen in de buurt veelvuldig voorkwam, en *Rinodina telchophila*, een soort die nog niet eerder voor de Waddeneilanden is opgegeven. Relatief veel tijd werd besteed op de begraafplaats, waar door de grote verscheidenheid aan substraten vele soorten genoteerd. Er lagen o.a. blokken graniet waarop we bijv. *Acarospora smaragdula*, *Buellia aethalea*, *Micarea erratica*, *Rhizocarpon obscuratum* en *Trapelia obtegens* vonden. In verband met de lange terugreis werd de excursie vroeg in de middag afgebroken.

In totaal worden in onderstaande lijst taxa van 160 lichenen en 2 lichenicole fungi opgegeven. Circa 50 soorten worden voor het eerst van het eiland vermeld.

Literatuur

- Brand A.M. & R. Ketner-Oostra. 1983. Lichens. In: K.S. Dijkstra & W.J. Wolff (red.). Flora and vegetation of the Wadden Sea islands and coastal areas. pp. 73-85.
- Boom, P.P.G. van den & A.M. Brand. 1996. Enkele interessante vondsten van lichenen en lichenicole fungi in Nederland I. Buxbaumiella 41:28-31.
- Wit, T. de. 1976. Epiphytic Lichens and Air Pollution in The Netherlands. Bibl. Lichenol. 5.

Locaties

21 september 1996

- 1 Kooiduinen (ZO zijde), duingebied met *Prunus serotina* en *Sambucus nigra*, km-hok 2-36-55, coörd.: 209.7-610.9.
- 2 Kooiduinen (Z zijde), 'Kooiplas', met *Alnus glutinosa*, km-hok 2-36-44, coörd.: 208.7-611.1.
- 3 Begraafplaats 'Vredenhof', met kalkrijk gesteente, baksteen en steentjes op de grond met schelpen en grote *Pinus* en *Populus*, km-hok 2-36-44, coörd.: 208.0-611.4.
- 4 O van Prins Bernhardweg, bunker 'Wasserman', geëxponeerde betonnen muren in duingebied, km-hok 2-36-43, coörd.: 207.7-611.5.

- 5 Kruising van Prins Bernhardweg and Cornelus Visserspad, duingebied, met mos begroeide open plaatsen, km-hok 2-36-43, coörd.: 207.6-611.5.
- 6 Bos tussen Berkenplas en Cornelus Visserspad, met oude *Populus*, km-hok 2-36-42, coörd.: 206.9-611.5.
- 7 dijk bij paal 25, kalkrijke stenen, beton en hout, op en langs de weg, km-hok 2-36-55, coörd.: 209.4-610.2.
- 8 O zijde van dijk, van haven, bij sluisje, baksteen en hout, km-hok 2-46-14, coörd.: 208.8-609.9.

22 september 1996

- 9 Schiermonnikoog centrum, (zeer oude) *Ulmus* en bakstenen muren, km-hok 2-36-52, coörd.: 206.2-610.5.
- 10 Schiermonnikoog, dorp, begraafplaats met beton, graniet, zandsteen, schist en terrestrisch, km-hok 2-36-52, coörd.: 206.3-610.6.
- 11 Schiermonnikoog, dorp, begraafplaats, voormalige Ned. Herv. kerk, beschaduwde bakstenen muur, km-hok 2-36-52, coörd.: 206.3-610.6.
- 12 Ten zuiden van Schiermonnikoog (dorp), dijk van westelijk haventje, km-hok 2-46-12, coörd.: 206.7-609.7.
- 13 Scheepstrapad, km-hok 2-36-33, coörd.: 207,9-612.5.
- 14 Duinen, W van dorp, op *Sambucus*, km-hok, 2-36-41, coörd.: 205.6-610.1. Leg. Fred Bos.

Legenda bij de soortenlijst

Ac = <i>Acer pseudoplatanus</i>	b = baksteen (brick)
Al = <i>Alnus glutinosa</i>	bo = bot (bone)
B = <i>Betula</i>	g = graniet
Fr = <i>Fraxinus excelsior</i>	i = ijzer (iron)
H = <i>Hippophae rhamnoides</i>	c = kalksteen (calcareous rock)
Pi = <i>Pinus nigra</i>	s = schelp (shell)
Po = <i>Populus</i>	t = terrestrisch
Pr = <i>Prunus serotina</i>	v = basalt (volcanic rock)
Sb = <i>Sambucus nigra</i>	w = hout (wood)
So = <i>Sorbus aucuparia</i>	
Sx = <i>Salix</i>	
U = <i>Ulmus</i>	

(A) = in herbarium Aptroot

(B) = in herbarium Van den Boom

Soortenlijst

<i>Acarospora heppii</i>	5c(A)
<i>Acarospora smaragdula</i>	10g
<i>Agonomia tristicula</i>	5t(A,B)
<i>Anisomeridium nyssaegenum</i>	1Hw(A),1Sb(A,B),9Fr(A),9U(A)
<i>Arthonia lapidicola</i>	4c(A,B)
<i>Arthonia punctiformis</i>	1So(A)
<i>Arthopyrenia fraxini</i>	1B(A),2Al(B)
<i>Arthopyrenia punctiformis</i>	1Pr(A,B),1So(A),2Al(A,B)
<i>Aspicilia contorta</i>	3c
<i>Bacidia arcœutina</i>	9U(A)
<i>Bacidia rubella</i>	9U(A,B)
<i>Bacidia saxenii</i>	5bo(A)
<i>Bacidina delicata</i>	9Sx(B)
<i>Bacidina</i> sp.1 ined.	1bo(A),5t(A,B)
<i>Bacidina</i> sp.2 indet.	1Sb(A),9(A),10b(A),10cU(A)
<i>Buellia aethalea</i>	10g
<i>Buellia griseovirens</i>	1w 5w 9Fr(A)
<i>Buellia punctata</i>	1w,H,Sb,So 3Po,9Fr,10g(A)
<i>Calicium viride</i>	9U(A) 9Fr
<i>Caloplaca citrina</i>	1w,3c,4c,7w(A,B),9U(A),9b/Fr,10c,11c
<i>Caloplaca chlorina</i>	4c,10c
<i>Caloplaca decipiens</i>	4c,7c,9U(A)
<i>Caloplaca flavescens</i>	9b,10c,11b
<i>Caloplaca flavocitrina</i>	3s(A),4c,4i(A),4c(A),7c(A),9U(A),10c(A)
<i>Caloplaca flavovirescens</i>	3c,4c
<i>Caloplaca holocarpa</i>	7c,10c
<i>Caloplaca lithophila</i>	4c,9c,10c
<i>Caloplaca marina</i>	7c(A),7w(A),8b(A),12c(A),12v(A)
<i>Caloplaca obscurella</i>	1w(A,B),6P(B),9Sa(A,B),9U(A,B)
<i>Caloplaca rudenum</i>	9b,10c,11b
<i>Caloplaca salina</i>	7c(A,B),8b(A)
<i>Caloplaca saxicola</i>	4c,7c,10c
<i>Caloplaca teicholyta</i>	10c
<i>Caloplaca vitellinula</i>	10c(A)
<i>Candelariella aurella</i>	3c,4c,7c,10c
<i>Candelariella reflexa</i>	9U
<i>Candelariella vitellina</i>	1w,5w,7w,9Fr/U,10g
<i>Candelariella xanthostigma</i>	9Fr(A)
<i>Catillaria lenticularis</i>	10c
<i>Cladina arbuscula</i>	1t
<i>Cladina portentosa</i>	1t
<i>Cladonia</i> c. ssp. <i>cervicornis</i>	5t

<i>Cladonia coccifera</i>	3t
<i>Cladonia coniocraea</i>	9U
<i>Cladonia fimbriata</i>	1t
<i>Cladonia foliacea</i>	3t(f)(B)
<i>Cladonia furcata</i>	1t
<i>Cladonia glauca</i>	3t
<i>Cladonia humilis</i>	1t,3t/Pi
<i>Cladonia macilenta</i>	1t
<i>Cladonia merochlorophaea</i>	1t
<i>Cladonia ramulosa</i>	1t,3Pi
<i>Cladonia rangiformis</i>	3t
<i>Cladonia subulata</i>	3t
<i>Cliostomum griffithii</i>	3Pi(A,B),9U(A),9b/Fr/Sx
<i>Collema crispum</i>	10c
<i>Collema tenax</i>	5t(A)
<i>Dimerella pineti</i>	3Pi
<i>Diploicia canescens</i>	9b/U,11b
<i>Diplotomma ambiguum</i>	11b
<i>Evernia prunastri</i>	1H,3P,9Fr
<i>Exarmidium hemisphericum</i>	1Hw(A),1Sbw(A),2Sbw(A)
<i>Hobsonia christiansenii</i>	1(A) on <i>Phycia</i>
<i>Hypogymnia physodes</i>	1H,3t,9Fr/U
<i>Hypogymnia tubulosa</i>	1H,9Ac
<i>Hyperphyscia adglutinata</i>	9U
<i>Kirschsteiniothelia maritima</i>	8w(A)
<i>Lecania cyrtella</i>	1Sb,9(U)
<i>Lecania erysibe</i>	3c,4c,7c,8b(A),10c
<i>Lecania rabenhorstii</i>	3c,7c,10c,12c(A),12v(A)
<i>Lecania sylvestris</i>	5bo(A)
<i>Lecanora aitema</i>	5w(A)
<i>Lecanora albescens</i>	1c,3s(A),4c,7c(A),10c,11c,12c(A)
<i>Lecanora campestris</i>	4c,7c,9b
<i>Lecanora carpinea</i>	1Al,3Ac
<i>Lecanora chlorotera</i>	1w/Sb/So,3Ac/Po,5w,9Fr/U,10 on sandstone
<i>Lecanora conizaeoides</i>	1w,5w,9w/Ac,10g
<i>Lecanora crenulata</i>	10c(A),11c
<i>Lecanora dispersa</i>	1w,3c,4c,7w(A),8b(A),10c,11c
<i>Lecanora expallens</i>	1H,3Po,6Po,9c/Ac/Sx,10c,11b
<i>Lecanora flotowiana</i>	3c
<i>Lecanora hagenii</i>	1w,3s(A),4c,5w,7c(A),8b(A),9Fr,10c,12c(A)
<i>Lecanora helicopis</i>	7c(A),8b(A),8w(A),12v(A)
<i>Lecanora horiza</i>	10c
<i>Lecanora muralis</i>	9c

<i>Lecanora polytropha</i>	10g
<i>Lecanora pulicaris</i>	5w
<i>Lecanora saligna</i>	1w
<i>Lecanora symmicta</i>	1H/Pr,5w(A)
<i>Lecanora varia</i>	5w(A)
<i>Lecanora</i> sp. ined.	9U(B)
<i>Lecidella elaeochroma</i>	1Sb/So,3Po,5w,6Po,9Fr/Sx
f. <i>soralifera</i>	9Sx(B)
<i>Lecidella flavosorediata</i>	9Fr(A)
<i>Lecidella scabra</i>	3b,10c
<i>Lecidella stigmatea</i>	3c,10c
<i>Lepraria incana</i>	3Pi,6Po,9Ac/Fr,10s
<i>Lepraria rigidula</i>	9U(A,B)
<i>Leptoloma vouauxii</i>	9U(A,B)
<i>Macentina stigonemoides</i>	1Sb(A,B)
<i>Micarea denigrata</i>	9w
<i>Micarea nitschkeana</i>	1H
<i>Micarea prasina</i>	9Sx/w(A,B)
<i>Micarea</i> sp. ined.	1t(A)
<i>Micarea</i> sp. indet.	1t(A),5t(A,B)
<i>Mycobilimbia sabuletorum</i>	10c(A)
<i>Normandina acroglypta</i> (Norman) Aptroot	6Po(B)
<i>Opegrapha ochrochella</i>	6Pow(A,B)
<i>Opegrapha saxatilis</i>	10s(A)
<i>Opegrapha varia</i>	9U(A)
<i>Opegrapha vulgata</i>	9Sa(A,B),9U(A,B)
<i>Parmelia acetabulum</i>	9Fr/U
<i>Parmelia caperata</i>	3Ac
<i>Parmelia exasperatula</i>	9U
<i>Parmelia perlata</i>	3Po
<i>Parmelia subaurifera</i>	1H,3Po,9Fr
<i>Parmelia subrudecta</i>	3Po
<i>Parmelia sulcata</i>	1H,3Po,6Po,9Ac/Sx/U,10 on sandstone
<i>Peltigera canina</i>	4t(B),5t(B),10t(B)
<i>Peltigera didactyla</i>	5t(B)
<i>Peltigera lactucifolia</i>	5t(B)
<i>Peltigera neckeri</i>	13t(A)
<i>Peltigera rufescens</i>	5t
<i>Phaeophyscia nigricans</i>	9U(B),10c
<i>Phaeophyscia orbicularis</i>	1Sb,4c,9b/Fr/Sx,10c
<i>Phlyctis argena</i>	9Fr,9U(A,B)
(also with galls = <i>P. erythrosora</i> Erichs.)	
<i>Physcia adscendens</i>	1Sb,3Po,9Sx/U,10c

<i>Physcia caesia</i>	7c,9U,10c
<i>Physcia tenella</i>	1Sb(B),3Po,9b/Ac
<i>Physconia enteroxantha</i>	9U
<i>Physconia grisea</i>	9U(B),11b
<i>Physconia perisidiosa</i>	9U(A)
<i>Placynthiella icmalea</i>	1t
<i>Polysporina simplex</i>	10g
<i>Porina aenea</i>	6Po,9b(A),9U(A,B)
<i>Porpidia soledizodes</i>	9b
<i>Protoblastenia rupestris</i>	3c
<i>Psilolechia lucida</i>	10g
<i>Pyrrhospora querneae</i>	9Fr(A),9U(A)
<i>Ramalina farinacea</i>	1Sb,3Po,9Sx
<i>Ramalina fraxinea</i>	9Fr
<i>Rhizocarpon obscuratum</i>	10s
<i>Rinodina gennarii</i> s.l.	1w,7,8b(A),9Fr,9U(A),10c,12v(A)
<i>Rinodina teichophila</i>	9c(A,B)
<i>Sarcogyne regularis</i>	9c
<i>Scoliciosporum gallurae</i>	9Ac(A,B)
<i>Stigmidium marinum</i>	8b(A,B)
<i>Strangospora pinicola</i>	5w(A)
<i>Tephromela atra</i>	9b,10b
<i>Thelidium minutulum</i>	3s(A)
<i>Trapelia coarctata</i>	5b(A,B)
<i>Trapelia obtegens</i>	10g
<i>Trapeliopsis flexuosa</i>	4w
<i>Trapeliopsis gelatinosa</i>	5t(B)
<i>Trapeliopsis granulosa</i>	4w,5t
<i>Verrucaria macrostoma</i>	10c(A) (isidiate)
<i>Verrucaria maculiformis</i>	3c(B),10c(A),10s(A)
<i>Verrucaria muralis</i>	3c,4c(A),7c(A),9c,10c(A)
<i>Verrucaria nigrescens</i>	3c,4c,9c,10c(A,B),11c
<i>Verrucaria ochrostoma</i>	10c,11c
<i>Verrucaria viridula</i>	3c,11c
<i>Xanthoria calcicola</i>	7c,9b/Fr,11b,12v
<i>Xanthoria candelaria</i>	9U(B)
<i>Xanthoria parietina</i>	1Pr/Sb/So,4c,9b/Fr/Sx/U,10c,11b,12v
<i>Xanthoria polycarpa</i>	1Pr/Sb/So,3Po
<i>Xanthoriicola physciae</i>	14Sb on <i>Xanthoria parietina</i> (B)